

ЎЗМУ ХАБАРЛАРИ

ВЕСТНИК НУУз

АСТА NUUz

**МИРЗО УЛУҒБЕК НОМИДАГИ ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ
УНИВЕРСИТЕТИ ИЛМИЙ ЖУРНАЛИ**

**ЖУРНАЛ
1997
ЙИЛДАН
ЧИҚА
БОШЛАГАН**

**2022
1/1**

**Ижтимоий-
гуманитар
фанлар
туркуми**

Бош муҳаррир:

И.У.МАДЖИДОВ – т.ф.д., профессор.

Бош муҳаррир ўринбосари:

Р.Х.ШИРИНОВА – ф.ф.д., профессор

Таҳрир хайъати:

Сагдуллаев А.С. – т.ф.д., проф.

Аширов А.А. – т.ф.д., проф.

Баллиева Р. – т.ф.д., проф.

Маликов А.М. – т.ф.д., проф.

Юсупова Д.Ю. – т.ф.д., проф.

Муртазаева Р.Х. – т.ф.д., проф.

Мўминов А.Г. – с.ф.д., проф.

Нишонов О.Ж. – ф.ф.д., проф.

Абдуллаева Н.Б. – ф.ф.д., проф.

Мадаева Ш.О. – ф.ф.д., проф.

Туйчиев Б.Т. – ф.ф.д., проф.

Утамурадов А. – ф.ф.н., проф.

Ахмедов Х.А. – с.ф.д.

Мирзаахмедов К.М. – с.ф.ф.д., PhD.

Мухаммедова Д.Г. – псих.ф.д.

Болтабоев Х. – фил.ф.д., проф.

Раҳмонов Н.А. – фил.ф.д., проф.

Жабборов Н.А. – фил.ф.д., проф.

Сиддикова И.А. – фил.ф.д., проф.

Садуллаева Н.А. – фил.ф.д., доц.

Арустамян Я.Ю. – фил.ф.д., доц.

Пардаев З.А. – фил.ф.ф.д., PhD.

Масъул котиб: **З. МАЖИД**

ТОШКЕНТ – 2022

МУНДАРИЖА

Тарих

Абдуллаев Э. Темурийлар даврида амир, бек унвонлари масаласининг илмий адабиёт ва хориж манбаларида ёритилиши	4
Зиёев Ш. Марказий осий давлатлари – европа иттифоқи сиёсий алоқалари тарихшунослиги	7
Инсопов А. Ўзбекистонда нодавлат нотижорат ташкилотларини ривожланишида хорижий давлатлар тажрибаси ва амалиёти	10
Қудратов Д. Ўрта асрлар урбанизация жараёнларининг таҳлиллари (умумийлик ва ўзига хослик)	14
Рашидов О. Ўзбек зиёлилари ижодида миллий ва пролетариат мафкуриси ўртасида кураш	18
Турсунов Р. XIX асрнинг 2 ярми - XX аср бошида туркистон ўлкасидаги экологик ҳолат ва сув ресурслари таснифи	22

Фалсафа. Педагогика. Психология. Методика. Социология

Alimboyeva R. Mustaqillikning dastlabki yillarida o'zbekistonda jismoniy tarbiya va sport: xalq ta'limi tizimida	27
Alimova K. Techniques of developing lexical skills and their implementation	31
Аманов Ғ. Ёшлар ижтимоийлашувида маънавий – ахлоқий тарбиянинг ўзига хос жиҳатлари	34
Атаҳўжаев В. Миллий қадриятлар тизимида қомил инсон масалалари (оила маънавияти мисолида)	37
Atoyev F. Talabalarga axborot texnologiyalari fanini o'qitishda elektron ta'lim resurslari o'rni	40
Akhmadjonova K. Communication strategies of children in situations introduction of new vocabulary in a foreign language	43
Beknazarova S., Qahramonova X. Texnika ixtisosligi talabalarida informatsion kompetentlikni shakllantirish metodikasining informatsion-analitik imitatsion modellardan foydalanish	46
Bo'ronova G. COVID-19 pandemiyasi davrida robototexnika to'garaklarini virtual didaktik vositalar yordamida tashkil etish samaradorligi	49
Ғозибеков Т. Маиший-турмуш доирасидаги турли зўравонлик ва у билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларнинг турлари, келиб чиқиш сабаблари, илмий таҳлили ҳамда уларнинг олдини олишнинг ўзига хос хусусиятлари	53
G'ofurova S. Strategies to increase critical thinking skills in english language teaching	56
Daminova G. Zamonaviy ta'lim muhitida integrallashgan kimyo darslarini tashkil qilish	59
Dekhkanova N. The use of innovative technologies in teaching in medical universities	63
Джуроева Д. Муаммоли ёндашув асосида бўлажак ўқитувчиларнинг ижодий қобилиятларини ривожлантириш модели	66
Жуманиёзова Д., Қодирова Ф., Алимқулова Д., Нишанова К. Янги Ўзбекистондаги янгилашув тенденцияларида тасвирий ва амалий санъат терминларининг ўрни	69
Замилова Р. Вопросы формирования исторического мышления будущих учителей при изучении исторических наук	74
Избуллаева Г. Дидактик асарларда оилавий муносабатларнинг шахс маънавий юксалишидаги ўрни	79
Илхамова Д. Клиническая характеристика психологических расстройств у детей, больных хроническими соматическими заболеваниями	83
Инамова Г. Юқори синфларда инглиз тилини аудиовизуал воситалар ёрдамида тинглаб тушуниш кўникмасини ривожлантиришдаги муаммолар	87
Ишқобилов Ф. Компьютер имитацион моделлар асосида зоология фанидан углеводларнинг тузилиши ва ҳаракатларини виртуал лабораториясини яратиш технологияси	90
Карамян М. Психологическое благополучие как фактор ценностного отношения личности к здоровью	95
Кўнғиров И. Ижтимоий шериклик моделининг такомиллашуви жараёнида фуқароларнинг сиёсий маданияти	99
Qurbanov A. Bo'lajak muhandis-elektriklarning kasbiy sifatlariga qo'yiladigan zamonaviy talablar	102
Мажитов М. Шахс шаклланиши жараёнида ижтимоий муҳитнинг аҳамияти	106
Маматов З. Ижтимоий-сиёсий қарашлар тарихида фуқаролик жамияти ғоясининг тараққиёти	109
Мамаюсупова И. Ўспиринлар ўртасидаги ўзаро муносабатларидаги низоларларининг экспериментал жиҳатдан ўрганилиши	112
Mahkamova L. Insult kasalligi bilan xastalangan bemorlarda afaziyalarning namoyon bo'lish xususiyatlari	116
Мираширова Н. Талаба-психологлар касбий қомолотида ижтимоий-психологик портретининг аҳамияти	120
Mirgiyazova M. Common problems caused by testing and assessment in learning legal english and test modification process (in an example of tsul)	124
Мустафаева Н. Инглиз тилида ёзма нутқ компетенциясини ривожлантиришдаги қийинчиликларни бартараф этишда мультисенсорли ёндашуви хики методи	128
Нишанова О. Ўзбек аёллари этник маданиятининг трансформациялашуви	131
Nuraliyeva N. Boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarni malaka oshirish jarayonida kasbiy-ijodiy faoliyatini rivojlantirish	134
Отамуродов Ғ. Таълим соҳасида педагог кадрларни малакасини оширишда хориж тажрибасининг назарий ва илмий асослари	137
Radjabova A. Gender fenomeniga sharq va g'arb falsafasidagi munosabat	141

Рахманов Е. Yunon-rim kurashida kombinatsion hujum harakatlarini takomillashtirish yo'llari.....	144
Рябова М. Разработка методики диагностики семейной истории и семейных традиций	149
Самадов Ғ. Рақамли технологиялар муҳитида сиёсий лидер имижини бошқариш	153
Саъдиева Г. Давлат хизматчиси фаолиятини мувофиқлаштиришнинг методологик муаммолари.....	157
Сейтова З. Концепция устойчивого развития общества – признание общих интересов человечества.....	160
Туйчиева М. “Адабиёт” дарсликларидаги ўқув материаллари таҳлили	163
Тунянц А. Возрастная динамика переживания счастья в семье (гендерный аспект)	166
То‘рахонов Ғ. Fizika o‘qitishda kompyuter texnologiyalaridan foydalanishning didaktik asoslari	170
Тургунова Г., Гаффорова М., Закирова Э. Фокус-группы как метод изучения представлений студентов о семье	173
Туркменова М. Талабалар толиқишини олдини олиш	176
Tursunov Q., Shohimardonov J. “Milliy dastur” asosida yaratiladigan zamonaviy ta’lim dasturi tahlili.....	179
Urinov B. Oliy ta’limda ta’lim sifati.....	182
Файзиева О. Техника тройного прыжка с разбега и методы его обучения студентам	184
Хайдарова А. Виртуал фуқаролик жамияти концепциясининг фалсафий мезонлари.....	187
Хасанова Н. Қандли диабетда шахсининг касалликка ва даволанишга муносабатининг хусусиятлари	190
Хафизова У. Философские основы языка религии	195
Холназарова Д. Талабаларда ҳуқуқий маданиятни ривожлантиришга таъсир этувчи омиллар	198
Хамроев Ғ. Она тили таълимида ўқув топшириқларини такомиллаштиришнинг лингводидактик хусусиятлари.....	202
Cho‘liyev A. Voleybol – inson salomatligining omili sifatida.....	206
Shirinqulova Sh. Tibbiy yo‘nalishdagi ta’lim muassasalarida tibbiy informatika metodikasi	210
Эмирова Е. Метод экстраполяции в смене парадигм научного познания	212

Филология

Абдувахабова Д. Экспрессивлик ва эмотивлик категорияларини коммуникатив-прагматик хусусиятлари	216
Abdujabborova X. Alisher Navoiy asarlarida “faylasuf” termini ma’nosini bildiruvchi so‘zlar talqiniga doir	219
Абдуллаев А. Жой номларида миллий-маданий белгиларнинг акс этиши (тошкент вилояти топонимлари мисолида)	222
Abdullayeva K. Comparative analysis of english and uzbek folklore genres	226
Абдухамидова Д. Значение 家-из-«дом» в системе имен родства в японском языке	229
Авилова К. Тиббий терминологиянинг лингвистик хусусиятлари, "тиббий атама" тушунчаси ва унинг шаклланиши ва ривожланиш тарихи.....	232
Азимов И. Иброҳим тоҳирийнинг тил ва имло масаласига муносабати	236
Ataboyev A. Ўзбек ва инглиз тилларида боғловчилар семантикаси	240
Ахмедова О. “Ё рамазон” кўшиқларининг оммавий ахборот воситаларида ёритилиш ва талқини масалалари	244
Baxodirova Sh. Psixolingvistik yondashuvga doir tadqiqotlar tarixi va tavsifi	247
Бобокалонов П. Француз ва ўзбек тилида каноник модели гап, каноник модели гапларнинг прагматик хусусиятлари, гап таркибидаги унсурларнинг объектив ва субстанционал қиймати.....	251
Давронова Ш. Адабиётда контраст тасвирлаш усули (исажон султоннинг “олисдаги урушнинг акс-садоси” ҳикояси мисолида)	253
Djamalxodjayeva G. Muhammad Yusuf dostonlarida maqol va matallarning ifodalanishi	256
Джафарова Д. Француз ва ўзбек тилларида “тарихий хотира”ни ифодаловчи матнлар таҳлили	259
Дўстматова Н. Форма сравнительной степени прилагательных.....	261
Зоирова А. Феминистик тадқиқотларда гинеитик ёндашув	265
Избаева Н., Гафурова У. Некоторые размышления о термине «школы в науке»	268
Икромхонова Ф. Типологик таҳлиллар (тарихий асарлар мисолида)	271
Ишанжанова М. Француз ва ўзбек матнларида макон дейксисининг стилистик таҳлили	274
Matkarimova A. Linguopragmatic and linguoculturological features of language means expressing the semantic field of "respect"	278
Мирханова Г. Синоним сўзлар ўқув луғатининг мегақурилиши	281
Mirsharipova Sh. Tarixiy romanlarda temuriy malikalar obrazi talqini	284
Муллаева С. Мултимедиявийликнинг анъанавий матбуот материалларига таъсири	288
Обиджонова М. Рэй брэдбери ва ҳожиакбар шайхов ҳикояларида фан-техника тараққиётига муносабат.....	292
Расулова Г. Айрис мёрдокнинг «кўнғироқ (the bell)» романида композиция қурилиши.....	295
Раҳимов З. Бадииятда изтироблар талқини.....	299
Хурсанов Н. Драматик асарлардаги вербал компонентларнинг социопрагматик хусусиятлари.....	302
Шодиёва Ш. Концептнинг лисоний воқеланиши	305
Eshniyazova A. Zamonaviy qissa poetikasida ramz va metafora.....	308

УДК: 37.013

Гулчеҳра ИЗБУЛЛАЕВА,
*Бухоро давлат университетининг Педагогика институти
Педагогика, психология ва технологик таълим кафедраси доценти,
Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
E-mail: izbullayeva@mail.ru*

БухДУ профессори, н.ф.д. С.Қ.Қаҳҳоров тақризи асосида

THE ROLE OF FAMILY RELATIONS IN THE DIDACTIC WORKS IN THE SPIRITUAL GROWTH OF THE PERSON

Abstract

This article describes family relationships in didactic works created in Central Asia in the 13th century. In particular, a statement of family relations such as father and son, father and daughter, mother and child, such as humanity, courage, nobility, conscience, chastity and awareness, is given and its significance today is revealed.

Key words: father material and spiritual symbol, brave man, girl chastity, motherly love.

РОЛЬ СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЙ В ДИДАКТИЧЕСКОЙ РАБОТЕ В ДУХОВНОМ РОСТЕ ЧЕЛОВЕКА

Аннотация

В данной статье описываются семейные отношения в дидактических произведениях, созданных в Средней Азии в XIII веке. В частности, дается констатация семейных отношений, таких как отец и сын, отец и дочь, мать и ребенок, таких как гуманность, мужество, благородство, совесть, целомудрие и осведомленность и раскрывается ее значение в наши дни.

Ключевые слова: материальный и духовный символ отца, храбрец, девичье целомудрие, материнская любовь.

ДИДАКТИК АСАРЛАРДА ОИЛАВИЙ МУНОСАБАТЛАРНИНГ ШАХС МАЪНАВИЙ ЮКСАЛИШИДАГИ ЎРНИ

Аннотация

Ушбу мақолада 13 асрда Марказий Осиёда яратилган дидактик асарларда келтирилган оилавий муносабатлар ёритилган. Жумладан, ота ва ўғил, ота ва киз, она ва боланинг инсонпарварлик, мардлик, олийжаноблик, виждонлилик, ифбат ва огохлик каби оилавий муносабатлар баёни келтирилган бўлиб унинг бугунги кундаги аҳамияти очиб берилган.

Калит сўзлар: ота моддий ва маънавий тимсол, мард киши, киз иффати, она меҳри.

Кириш. Мовароуннаҳр ва Хуросонда яратилган дидактик асарларда маънавий мазмунидаги ижтимоий муносабатларга кенг ўрғу берилган. Ижтимоий маънода, аждодлардан авлодларга ворисийлик асосида ўтиб келаётган ота-онанинг фарзандини тарбиялаши меърос саналади. Жамиятимизда ижтимоий, диний, ҳукукий жиҳатдан ота-онанинг фарзанд олдидаги бурчлари белгилаб қўйилган. “Фарзандга адаб, ҳунар ўргатмакни мерос деб билгил [4; 108]”, — дейилади ва одамни мевага, ота-онани дарахтга [4; 36] ўхшатишади. Айниқса, ота-ўғил муносабати шох, шайх, оқил, донишманд, пахлавон ва дехқоннинг ўз ўғлига насиҳати тарзида кузатилади. Ота роли, меҳрибон бошлиқ, раҳнамо, оилага ва эл-юртга бошчилик қилувчи, ёши ёки мансаби улуг зот каби тасвирланган.

Мавзуга оид адабиётларнинг таҳлили (Literature review). Дидактик асарларда ота-ўғил муносабати ва отанинг ўғлига насиҳатига мисол тариқасида «Шоҳнома»-да Рустамнинг Сухробга насиҳати [9; 159-204], «Гулистонда» Нўширавоннинг Хурмузга, Хисравнинг Шеруяга насиҳати [8; 148], Жалолиддин Румийнинг «Маснавийи маънавийи»сида, Рабғузийнинг «Қисаси Рабғузийи»сида Ардашер Бобакнинг ва Лукмони Ҳакимнинг ўз ўғилларига насиҳати ҳамда Аттормнинг «Илохийнома»сида отанинг олтига ўғлини ҳақ йўлига солгани каби воқеаларни келтириб ўтиш мумкин.

Тадқиқот методологияси (Research Methodology). Маишур шарқишунос олимлар Петрушевский И. П., Бертелс Э.Э., Бартолд В.В., Акимовский О.Ф., Розенфельд Б.А., Шиммель А., Идрис Шоҳ, Арберри А.Ж., Арденс А.К.,

Халидова А.Б., Чехович О.Д., Пугаченкова Г.А., Ремпел, Л.И., Мўминов И.М., Носиров А., Низомиддинов И., Ирисов А., Комилов Н., Шомўхамедов Ш.М., Наврўзова Г.Н., Ҳаққулов И. ҳамда Саидов А. каби кўплаб олимлар ўрта аср XII аср охири XIV аср бошларида Мовароуннаҳр ва Хуросон тарихига доир илмий янгиликлари бугунги кун тадқиқотларида долзарб аҳамият касб этади. Ўрта асрларда Марказий Осиёда яратилган энциклопедик олим ва мутафаккирлар томонидан яратилган дидактик асарларда келтирилган педагогик қарашларнинг аҳамияти ва яхлитлиги, уларнинг билиш ҳаяли билан алоқаси, шахснинг шаклланиши ҳақидаги қарашлар ва уларнинг амалий йўналиши таҳлил қилинади.

Таҳлил ва натижалар (Analysis and results). Жамиятда «ота» сўзи фарзандли, бола-чақали эр киши, ёши катта кишиларга мурожаат қилиш ёки уларга ҳурмат кўрсатиш учун ишлатилган. Жумладан, Фаридуддин Аттормнинг «Булбулнома» асарида ота роли фарзандлар тарбиясига масъул шахс сифатида тасвирланган. Жумладан, асарда ота шахсига:

Ўғил гар беадабдир, фарзанд эрмас,
Адаб гар бермас, ота дейилмас [5; 434], — деб таърифланади. Ушбу асарларда ота масъулияти бола тарбиясидаги ўрни моддий ҳамда маънавий жиҳатдан баҳоланган. Моддий жиҳатдан фарзанд вояга етгунча ота таъминотида бўлиши ва шу вақт ичида отанинг фарзандни касб ва ҳунар эгаллаши учун ҳаракат қилиши лозимлиги таъкидланган.

Масалан, Носириддин Тусий «таълим олишда уч киши — шогирднинг, ўқитувчининг ва агар соғ бўлса

отанинг ҳаракатига эҳтиёж бордир» [13; 16], - деб шахсинг тарбиясида отанинг ўрни муҳимлигини кўрсатади. Олим болани соғлом комил топиши: «отанинг бурчидирки, ҳар нарсадан аввал авлодларини виждонли бўлмоққа ўргатсинлар, сўнгра турли хил таълим-тарбия ишларига бошласинлар» [14; 80], — дейди ва «ота ҳуқуқи жуда кўп руҳийдир, бу сабабга кўрада авлод ота танбеҳини кўргандан сўнгра ақлга кирар; она ҳуқуқи эса нисбатан жисмонийдир, бу сабабга кўра авлодлар бунга жуда тез ҳис этади ва анъаналарга жуда ортиқча майл кўрсатадилар» [14; 80], — деб бола тарбиясида ота ва онанинг таъсирини изоҳлаб ўтади.

Авфий Бухорийнинг «Жавоҳир ул ҳикоят» китобида: «Ўғил отасининг хизматини бажо келтириши, унинг дуосини олиши ҳам фарз, ҳам қарз» [1; 122], — деб келтиради. Маънавий жиҳатдан эса ота фарзандининг Аллоҳни ягоналиги, Пайғамбарни уммати эканлигини билиш, авлиёларни эъзозлаш, халқни улуғлаш каби фазилатларни эгаллаши учун ҳаракат қилиши кераклиги изоҳланади. Абу Хурайра (р.а.) Пайғамбаримиз (с.а.в.)дан ривоят қилади: «Отанинг ўғлидаги ҳаққи учтадир: Тугулса яхши исм қўйиш, ақли етса Қуръонни ўргатиш, балоғатга етса уйлантириш». Бундан ташқари ота фарзандига маслаҳат, насиҳат бера олиши учун, ўзи ҳам намуна, ўрнак бўла олиши, яхши амалли инсон бўлиши лозимлиги тасвирланган.

Рабғузийнинг «Қисаси Рабғузий»сида Лукмони Ҳаким ўғилларига уч насиҳати келтириб: хотинга сирингни айтмагин; ноқасдан қарз олмагин; миршаддан дўст тутмагин [12; 86], — дейди. Шунингдек асарда, Ардашер Бобак ўғлининг насиҳатини келтириб ўтиш мумкин. Унга кўра Ардашер Бобак: Эй фарзанд, жидду-жаҳд қилгилким, шафқат ва марҳамат бирла раиятни дўстлик мартабасига етказгин, шундагина кўнгиллари кўлга олгандан, бошқа аъзолари унга тобедир [12; 160], — дейди. Фаридуддин Атторнинг «Илоҳийнома» асарида эса отанинг фарзандига насиҳати қуйидаги мазмунда тасвирланган:

Болам, иш қилки андоқ мева берсин,
Ишинг йўқ эрса, қандок мева берсин?

Агар эрсан, ўзингни тоза тутгил,

Бу йўлда ишни беандоза тутгил [5; 120]. Яна «Илоҳийномада» бу борада «Агар халқ бирлан бўлсанг, меҳрибон бўл. Тилингга эрк берма, ширин забон бўл. Юрар экан сан, бош эгиб юр, оёғинг остига дамо-дам боккил. Сенга халқ ўнга суфра ёзсалар, ҳам, сабр қил, иштахангни қарнай этма...» [5; 120] — дейилади.

Саъдийнинг «Гулистон» асарида отанинг ўғлига васияти борасида: «Баҳтиёр болам, қуй қулоғингга панд. Ўз элига вафо қилмаган киши, на сеvimли бўлур ва на донишманд» [8; 121], — «Бил ўғлим, гўдакларга қилма ситам, ўзингдан улуғ жабр этар сенга ҳам» [8; 174], — деб келтирилади. Юқорида алломалар фикрларидан келтирилган отанинг ўғилга қилган васиятларида инсоннинг одамийлик, шижоат, вафодорлик хислати улуғланиб, ситамкорлик хислати қораланмоқда.

Бундан ташқари «Гулистон», Хусравнинг ўғли Шеруяга қилган насиҳати келтирилади. Ушбу насиҳатга кўра, ўғилнинг адолатли, инсофли бўлиш, яхшилар бошини силаш, зулм этувчига омонлик бермаслик, мусофирни ҳурмат қилиш, ғарибнинг дўсти бўлиш, саёҳларни севиш, бегонадан ҳушёр бўлиш, кадрдонлар кадрини ошириш, мурувватли бўлиш каби хислатларни эгаллаш олға сурилади. Бундан ташқари, «Бўстон»да ҳам отанинг ўғилга насиҳати борасида, адолати ва камтаринлиги билан ном чиқарган арабларнинг уммавий халифалардан бири Халифа Умар ибн Абдулазиз ўғли Абдуллоҳга [8; 161] минг дирҳамга сотиб олган қимматбаҳо узугини сотиб, уни қийматига мингта очнинг қорини тўйгаз, деб насиҳат қилгани ҳақидаги Абу

Райҳон Берунийнинг маънавий меросидан ҳикоя келтирилади. Инсон ўзидан яхши ном қолдириши учун муаллиф яна:

Ўтай яхши ном билан десанг агар,
Сен ўғлингга ўргатгил илму ҳунар.

Агар бўлмаса ақлу фикри унинг,

Нишон қолмағай сендан ўлган кунинг [8; 180], — дейди. Демак муаллиф, ўзидан кейин илму-маърифатли ва ҳунарли авлодларни қолдириб кетиш ҳам, яхши ном қолдиришининг бир муҳим шарти эканлигини кўрсатиб бермоқда.

«Бўстон»нинг еттинчи «Тарбия ҳақида» бобида эса бола тарбиясида ота-онанинг ўрни, кишиларнинг оилада, кўча-кўйда ёмон хислатлардан воз кечиш каби қатор хусусиятлар ҳақида сўз юритилган. Саъдийнинг таъкидлашича, оиладаги муҳит бола тарбиясида алоҳида ўрин тутди. Оила боланинг бахти, келажаги учун замин яратувчидир. Оилада асосий таянч отадир. У масъулиятли тарбиячидир. Асарда ота ўз болаларини тарбиялаши, ўқитиши, ҳунарга ўргатиши, жисмонан чиниктириши, қобилиятини ривожлантириши лозимлиги, тарбия бўлмаса, боладаги қобилият сўниши ҳақида мулоҳазалар келтирилган. Саъдий болани тарбиясида ота-она ва атрофдагилар «ҳар бир сўзни ўйлаб айтишга одатланишини» [8; 229] муҳим омил деб таъкидлайди.

Жалолиддин Румийнинг «Маснавий» маънавий»сида ҳам ота ва ўғил муносабатида мардлик, вафодорлик, садоқат, бағрикенглик каби хислатлар улуғланиб «Раббоний ва ўғиллари», «Жуҳо ва отаси», «Подшоҳ ва унинг ўғли» каби ҳикоялар келтирилган. «Раббоний ва ўғиллари» номли ҳикояда бир раббоний, комил инсон, одамнинг жони бўлган қимса боғ-роғлари ҳосилидан йўқсилларга хайр-эхсон берар экан. Лекин унинг бу ишига фарзандлари ҳасад қилишибди. Чунончи, у узум узса, майиз қуритса, холва пиширса, буғдой ўрса, хирмон кўтарса, тегирмонда ун тортса, ҳамир қорса, нон ёпса халққа ушр берар экан. Шунинг эвазига Аллоҳ таоло унинг боғ ва даласига бир барокат ёғдирган эканки, бошқа боғ-роғ эгалари бунга муҳтож бўлиб, мева ва ақча сўрашарди, у эса бировга муҳтож бўлмасди. Ўғиллари ўшал хайр-у эҳсонни қўришардию боғдаги баракотни қўришмас эди. Боғбон ўғилларини қақириб: «Боғимиздаги барокот хайр-у эҳсонимиз натижасидир, мендан кейин ҳам хайру эҳсонни қанда қилманг. Шундагина Аллоҳ бизга ўз баракотини ато этади» [7; 340], — деган экан. Ушбу ҳикоя орқали отанинг ўғилларига мурувватли бўлиш ва бағрикенгликнинг инсон ҳаётига улуғ бир барокат олиб келиши тушунтирилган. Хайр-у эҳсонли инсонлар ҳаммаша барокотли бўлиб, халқ ичида ўз ўрнига эгаллиги билан ажралиб туради. Барокот тушунчаси дунёни илоҳий англаш тушунчаси билан ҳамоханг бўлиб, инсонга нафсни тарбиялашга хизмат қилади.

«Маснавий»даги «Подшо ва унинг ўғли» номли ҳикоясида бир подшонинг ёлғиз ўғли бор экан. У ақл-у маънода танҳо экан. Бир кун шох уйқусида ўғлининг ўлимини кўриб, ғам-андуҳда қолибди. Уйғонса бу туши экан. Хурсандлигидан ўғлини уйлантирмоқчи бўлибди ва унга келин қидира бошлашибди. Охири, бир дарвеш кизини танлашибди. Шунда шохнинг хотини: «У бизга тўғри келмайди, одамлар нима дейди? Шох бахиллик қиялпти, дейишади», — дебди. Бу гапларни эшитган шох: «Менга бойлиги керак эмас, солиҳа келин керак», — дебди. Лекин ўғлининг ранги заъфарон экан. Шох ўғлининг тузалиши учун хайр-у эҳсонлар қилар экан. Турли хил табибларга кўрсатар экан, давоси бўлмабди. Ўғлини бир алвасти кампир сеҳру-жоду қилган экан. Сеҳргар кампирнинг сеҳр-у жодусини узоқ элда яшаган бир табиб эшитибди ва етиб келибди. Йигитни сеҳргар кампир дастидан ҳалос қилибди. Подшо халққа тўй-томоша қилибди, Ўғлини уйлантирибди [7; 567]. Ҳикоя сўнгида

хикояда ифодаланган шахслар ва уларнинг моҳияти куйидагича тасвирланган.

6-жадвал:

Хикояда тасвирланган шахс ва уларнинг моҳияти

№	Шахс	Моҳият
1.	Шахзода	одам ўғли, тангри халифаси
2.	Ота	одами сайфуллох, малаклар сажда қилган зот
3.	Сехргар кампир	Дунё
4.	Ҳаким	илм-маърифат

Оилавий муносабатда ота ва киз муносабати ҳамда унинг тарбияси жуда нозик масаллардан биридир. Бу борада Атторнинг «Илохийнома»сида «Фотиманинг бисоти ҳақида» [5; 362] номли хикоя келтириб ўтиш мумкин. Ушбу хикоя Пайғамбаримизнинг кизлари Биби Фотима тўғрисида бўлиб, Фотима образи оила қадрияти, фарзанд садоқати, зоҳиран камтарлик, камсуқумлик, ботинан кенг феълли, ор-номус, сабр-матонат тимсолида гавдаланган. Муҳаммад (с.а.в.) ҳамиша камтарлик тимсоли бўлганлар ва атрофдагиларни ҳам дунё воситаларига қўнгил қўймасликка даъват қилганлар. У киши кизлари Фотимани ҳазрат Алига узатаётганларида: эй Усамо Зухра кизимни менга чорла, дейди.

Дедиким: «Жон кизим, тургил оёкка,
Бисотинг не эса, келтир бу ёкка.
Кўзимнинг нурисен, руҳи равоним,
Узатгаймен сени Ҳайдарга, жоним...»
Ато амрига киз бош эгди шул чоғ,
Олиб қикди уйидин бир ёвурчок.
Чикарди эски бир бўрёни бул гар,
Яна мисвок ила янги пояфзал.
Ёғоч бир коса келтирди боёқиш,
Кейин қўй терисидин битта болиш.
Кейин этти ямокли бир рўмол ҳам,
Чикарди, барчасин этди жамулжам...
Кишиким, сарвари икки жаҳон ул,
Қизининг сарпасин қўр, мунча йўқсил.
Пайамбарнинг кизи эрса бу янглиғ,

Сенга дард-у алам чекмоқ не лойик? Яна бир ислом оламида кенг тарқалган «Фотима сепи» [11; 42] (Жихозномаи Фотима) китобидан шарқшунос олима Аннамари Шиммел маълумот келтиради. Фотима сиймоси «пайғамбарнинг кизи» сифатида камтаринлик, камсуқумлик, меъёр, мезон, шукр каби хислатлар тимсолига айланган ва унга нисбатан «кизнинг ахлоқи ва номусидан кўра буюқроқ ва кимматроқ сепи йўқдир», дейилади.

Она ва бола муносабати дидактик асарларда меҳрибонлик, химоя, тарбия, оқибат каби муносабатлар орқали ёритилган. Жумладан, Жалолиддин Румийнинг «Маснавийи маънавий» асирида «Боласи тарнов бошида қолган хотин» хикоясида она меҳри, унинг боласи учун ҳатти-ҳаракатлари тасвирланган. Ўз боласининг тилини тушунмаган бир она устоз-донишмандга мурожаат этиб,

боласи тарнов бошида қолгани, чақирса, имо-ишора қилса ҳам келмаётганлигини айтибди ва: «Илтимос, боламни тарнов бошидан соғ-омон олиб беринг», — дебди. Донишманд: «Томга тенгдошини олиб чиқ, шунда боланг тенгдошини қўриб тарнов бошини тарк этади», — дебди. Она боласининг тенгдошини томга олиб чиққан экан, боласи ўгирилиб боқибди ва тарнов бошини тарк этибди [7; 345]. Мавлоно Румий борлиқни қамраб олувчи ишқни онага қиёс қилади. «Маснавий»даги «мурувват»ни ҳам она ёки энагага қиёс қилинади. «Ишқ — болаларини парвариш қилгучи онадир» [7; 346], — дейди мавлоно.

«Маснавий»да яна онанинг боласига берадиган насиҳати борасида бир хикоя келтирилади. Хикояга кўра, отбоқарлар хуштак чалиб, отларни сувга шайлар эдилар. Шунда ҳар сафар хуштакни эшитган тойчоқ хуркиб, бошини қўтариб қўяр эди. Тойчоқнинг онаси бу ҳолни қўриб боласига: «Нега жоним болам сув ичаётган пайтинг дам-бадам бошингни қўтарасан?» — дебди. Шунда тойчоқ: «Хуштак хуркитади мени, худди хавф-хатарнинг дарагини бераётганга ўхшайди», — дебди. Онаси: «Дунёда шундай одамлар борки, кераксиз ишларни орттириб, сени муҳим ишдан қолдиради. Сен ишингдан қолма вақт тигиз, бўлмаса сувсизликдан қуйиб қоласан» [7; 475], — дебди. Ушбу хикоя она тимсоли фарзандининг ҳар бир рафторидан боҳабарлиги, огоҳ инсон каби гавдаланади ва фарзандини яхши йўлга қорлагувчи раҳнамо сифатида тасвирланади.

Хулоса ва таклифлар (Conclusion/Recommendations). Шахс шаклланиши, ривожланиши ва такомиллида оила ва оилавий муносабатлар биринчи ўрин эгаллайди. Оилада ота-она ва фарзанд муносабатида кузатиладиган соғлом муҳит бу жамиятнинг ривожини ҳам кафолатлайди. Дидактик асарларда жамиятнинг муҳим бўғини оилада ота-онанинг фарзанд тарбиясидаги масъулияти аниқ белгилаб берилган ва бу албатта бугунги кун авлодини тарбиялашда ҳам ўз аҳамияти йўқотган эмас. Чунки, мутафаккирларимиз томонидан яратилган дидактик асарларда отанинг ва онанинг бола тарбиясида ташкил этиши лозим бўлган узлуксиз тарбияси ва унинг камолотини қўзлаб иш тутишлари назарий ва амалий жиҳатдан ўз ифодасини топган. Бундан таълим тизими ҳамда кенг жамоачилик оилада соғлом муҳитни яратишда фойдаланиши мумкин.

АДАБИЁТЛАР

1. Авфий Муҳаммад. Рашкчи эрни жазолаган хотин. Форс тилидан И.Низомидинов ва Т.Файзиев таржимаси. Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт матбаа-ижодий уйи, 2012. — Б. 122
2. Дехлавий, Амир Хусрав. Ёр васли /Амир Хусрав Дехлавий; тўпловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи Э.Очилов. — Т.: O'zbekiston, 2011. — 83 б.
3. ИСЛОМ энциклопедияси. — Т.: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси», 2004. — 245 б.
4. Кайковус. Қобуснома /форсчадан Муҳаммад Ризо Огаҳий тарж.; нашрга тайёрловчилар. С.Долимов, У. Долимов. — Т.: «O'qituvchi», 2011. — 208 б. 36-б.
5. Нишопурий, Шайх Фаридиддин Аттор Достонлар «Мантик ут-тайр», «Асрорнома», «Илохийнома», «Панднома», «Булбулнома», «Уштурнома» / Шайх Фаридиддин Аттор Нишопурий; Форсийдан. Жамол Камол таржимаси. Масъул муҳаррир А.Саидов, — Т.: «Tamaddun», 2012. — 434 б.
6. Радий Фиш. Жалолиддин Румий: Тарихий биографик роман /Русчадан Ж.Камол тарж. —Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1986. — 272 б.

7. Румий Жалолiddин. Маснавийи маънавий /Форсийдан Ўзбекистон халқ шоири Жамол Камол тарж. – Т.: «MERIYUS» ХНМК. 2010. – 340 б.
8. Саъдий. Гулистон. Бўстон: тўплам / нашрга тайёрловчи Х.Ҳомидий; таржимонлар: Ғ.Ғуломов, Ш.Шомухамедов, Р. Комилов, Чустий. – Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги нашриёти-матбаа ижодий уйи, 2013. – 264 б.
9. Фирдавсий Абулқосим. Шохнома: дoston / Абулқосим Фирдавсий; Форсийдан Ш.Шомухамедов, Ж.Жабборов, Назармат, Х.Ғулом тарж. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2011. – 736 б.
10. Худжова Мавжуда Ураковна. Образы женщин в «Илохинаме» и «Хусравнаме» Фаридуддина Аттара: автореферат дис. ... кандидата филологических наук: 10.01.03. – Душанбе, 2006. - 22 с.
11. Шиммел Аннемарие. Жонон менинг жонимда; Ислом оламида хотин кизлар сиймоси. – Т.: «Шарк» нашриёти, 1999. – 42-б.
12. Rabg'uziy, Nosiriddin. Burhoniddin. Qissasi Rabg'uziy/ Nashrga tayyorlovchi B.Abdushukurov. – Toshkent: Yoshlar nashriyoti uyi, 2018. – 86 b.
13. Tusi Xacə Nəsirəddin. Adabül-mütəəllimin (Tələbəlik mədəniyyəti). Bakı: Nurlan, 2002. – 16 b.
14. Tusi Xacə Nəsirəddin. Əxlaqi-Nasiri. / Farscadan tərcümə edən, ön sözü və şəchlərin müəllifi: Rəhim Sultanovun. – Bakı, «Lider Nəşriyyat», 2005. – 80 s.